

Bevezető

Romain Gary regényrészletéhez

Romain Gary neve nem ismeretlen a magyar olvasók előtt – ám soha nem tartozott a jól ismert, kedvelt írók közé. Rónai György már 1947-ben lefordította az 1945-ben született *Éducation européenne*-t; az 1956-ban Goncours-díjjal kitüntetett *Les racine du ciel*-ből nálunk televíziós feldolgozás is készült (Palotai Boris: *Nő a barakkban*); a hatvanas években sorra jelentek meg elbeszélései, szatírái, valamint a *Lady L.* című regénye. Irodalmi izgalmat csupán egyetlen művével váltott ki: az Émile Ajar néven megjelentetett, vihart kavaró, az olvasók elismerését és a Goncours-díjat egyaránt learató *La vie devant soi*-val (1975), amely Magyarországon Bodnár Róbert briliáns fordításában lett bestseller (*Előttem az élet*, 1977).

Romain Gary 1914-ben, Oroszországban született, még gyerek volt, amikor szülei áttelepedtek Franciaországba; jogot végzett, majd a második világháborúban repülőtisztként harcolt a németek ellen. A háború után diplomata lett, Szófiában, Bernben, Los Angelesben és Bolíviában élt. Fiatalkorától kezdve írt, a hatvanas évektől az irodalomnak szentelte minden idejét. Írt regényt, novellát, drámát, esszét, filmforgatókönyvet; két filmjét maga rendezte meg. Sikeres ember és sikeres alkotóművész volt tehát. Túlélő, aki nem vált sorsa áldozatává; túlélő, aki írni tudott arról, ami vele – velük – történt; túlélő, aki még a fekete humort is bele merészelt keverni a tragédiába. Hiába. Mindez nem volt hathatós védőburok az élet ellen. Úgy végezte, ahogy számos író és sorstársa: mint Bettelheim, Kosinski, Primo Lévi.

1980 decemberében lett öngyilkos. Halála után fedezték csak fel, hogy ő a szerzője négy, Émile Ajar néven írt regénynek is.

A *Gengis Cohn tánca* 1967-ben jelent meg a Gallimard kiadónál.

A regény egy zseniális ötleten alapszik: a bolygó zsidó toposza és a haszid hitvilág rossz szelleme, a dibuk olvad egybe a főhős-narrátor alakjában. A néhai kabarészínész, az 1944-ben legéppuskázott Gengis Cohn halála után is tovább folytatja földi küldetését: beköltözik az SS-tisztből rendőrbiztossá alakult, már „nácítlanított” Schatz úr életébe. Együtt laknak, sőt élnek – persze a mi Cohnunk a külvilág számára láthatatlanul. Schatzból azonban egyre inkább a zsidó beszél – mit beszél, ágál! –, elvégre a bele bújtt Cohn valaha kabaré-ripacsként kereste meg a kenyerét –, környezetének őszinte elképzelésére. Hogy a groteszk komédia még fergetegesebb legyen, Cohn nemcsak dibukként, de narrátorként is sokat beszél, s ekképpen még csavarint egy keveset az amúgy se hétköznapi helyzeteken. (A narrátor-főhős morbidba hajló, álnaiv világszemlélete és kifejezőmódja talán leginkább Momo, az *Előttem az élet* gyerek-főhőisével rokonítható).

„Egy zsidót hurcolok magammal” – szólja el magát a nácítlanított német ex-SS, a narrátor meg a helyzetet ekként interpretálja: „A németek elfojtottak engem a tudatalattijukba.” Végül is, ha jól belegondolunk, talán nem is annyira abszurd ez az egész dibuk-dolog...

Pécsi Katalin

Romain Gary *Gengis Cohn tánca**

I *A dibuk*

Bemutakozom

Én itt itthon vagyok. Hozzá tartozom ehhez a tájhoz és ehhez a levegőhöz is, amit az itteniek olyan sajátos módon lélegeznek be, hogy ezt csak azok érthetik, akik maguk is itt születtek, vagy akik már tökéletesen asszimilálódtak. A levegőben érződik valami hiány, és ennek a hiánynak még arca is van – de nehogy dicsekvésnek vegyék, amit mondok. Ha mindenképpen érzékeltetnem kéne a dolgot, azt mondhatnám: a hiány valósággal jelenlétté formálódik. Az emberek persze megszokták már, alkalmazkodtak hozzá, sőt szinte fel se tűnik nekik, hiszen egy kis párolgás, ennyi az egész, és a füstnek már szinte nyoma sem maradt az égen. Az ég kékje egy pillanatra elzsídsodik, könnyű kis szél csapódik az ember arcába, aztán illa berek. Ahányszor csak így, a hátamon fekvé heverészek, és az ujjaimmal malmozom – ez az örökkévalóság kedvenc gesztusa ugyanis –, mellbe vág az égnek ez a makulátlan szépsége. Van ugyanis érzésem a szépséghez, a tökéletességhez. [...]

A nevem Cohn, Gengis Cohn. A Gengis természetesen felvett név: eredetileg Moishénak hívtak, de a Gengis jobban illett ahhoz a marháskodáshoz, amit műveltem. Zsidó komikus vagyok ugyanis, valaha jól ismertek a jiddis kabarékban: a *Schwarze Schickel*-ben² kezdtem Berlinben, aztán a varsói *Motke Ganeff*-ben³ voltam, végül meg *Auschwitz*-ban.

A kritikusoknak volt némi fenntartásuk a humormmal szemben: egy kissé túl harsánynak, túl agresszívnek, túl kegyetlennek tartották. Azt tanácsolták, fogjam egy picit vissza magam. Talán igazuk is volt. Egyszer, Auschwitzban, egy annyira muris történetet meséltem el egy fogolytársamnak, hogy ott helyben meghalt a röhögéstől. Ő lehetett

az egyetlen zsidó, aki a nevetésbe halt bele Auschwitzban.

Én személy szerint nem maradtam ebben az ilusztris táborban.

A csodával határos módon szöktem meg, istennek hála, még 1943 decemberében. De néhány hónapra rá elcsíptek, az az SS-egység, amelyik a *Hauptjudenfresser*⁴ Schatz alatt működött, és akit azóta én már Schatzchennek hívok, amikor édes kettesben maradunk: ez a becenév annyit tesz: „kicsi kincs”, „kincsecske”, németül. A barátom jelenleg első osztályú rendőrbiztos itt, Lichtben. Ez az oka annak, hogy én is itt, Lichtben tartózkodom. Schatzchennek köszönhetően Licht tiszteletbeli polgára lettem, a honosíttatás folytán.

A honomra büszke is vagyok, szép ám itt nagyon a természet, sokkal rosszabbul is járhattam volna. Ligetek, patakok és völgyek, *und rubig fließt der Rhein. Die schönsten Jungfrauen sitzen, dort ober wunderbar, ihre goldene Geschmeide glüht, sie Kammet ihre goldene haabr...*⁵ Rajongok a költészetért.

Soha többé nem hagytuk el egymást, Schatzchen és én, azóta a bizonyos 1944. áprilisi, szép nap óta. Schatzchen befogadott engem: és lám, lassan huszonkét éve lesz már, hogy egy zsidót rejteget az otthonában. Igyekszem nem visszaélni a vendégszeretetével, nem túl sok helyet elfoglalni a szobájában, nem túl gyakran felébreszteni őt az éjszaka kellős közepén. Túl gyakran vetették már a szemünkre, hogy gátlástalanok vagyunk, ezért aztán igyekszem bebizonyítani, hogy igenis van fogalmam az illendőségről. Mindig magára hagyom Schatzchent a fürdőszobában, és akkor is, ha történetesen gáláns kalandja akad: gondosan ügyelni szoktam rá, nehogy alkalmatlan időben kerüljek a szeme elé. Ha már arra ítéltünk, hogy együtt kell élnünk, legalább legyünk tapintatosak, legyünk diszkrétek. Erről jut eszembe, egy kicsit el is hanyagoltam Schatzchent az utóbbi félórában. Igaz, most éppen iszonyú nagy gondoktól fő a feje, ezek miatt a rejtélyes bűnesetek miatt, amelyek gyászba borították az egész vidékünket – nem telik el nap, hogy a gyilkos ne hagyja maga után újabb és újabb áldozatokat –, de persze ez még

* *La danse de Gengis Cohn*. Gallimard, 1967. A fordítás a közeljövőben megjelenő *Mai zsidó próza* antológia számára készült (szerk. Pécsi Katalin).

nem ok rá, hogy az ember magára hagyja a barátját. Megyek, elkapom a grabancát – persze ez csak afféle nyelvi fordulat – a hivatalában, a főkapitányságon, a Goethestrasse 12-ben. Eszem ágában sincs persze, hogy azonnal megmutatkozzam neki. Szeretem a jól időzített, hatásos belépőket – ahogy a színházi szakmában tartják: ez már csak egy jó öreg ripacsszokás. Egész tömeg verődött össze újságírókból az utcán, de nyugodtan elhaladhatok mellettük, rám ügyet se vetnek: én már nem vagyok nekik aktuális napihír, az olvasók réges-rég telítődtek, láttak már engem elégszer, tömték a fejüket untig ezzel a históriával, tele van már vele mindenkinek a hócipője. A fiatalok meg aztán pláne füttyülnek rám, ahogy füttyülnek a negyvenes évekre is. Unják nagyon az öreg harcosokat, akik másra se képesek, mint a régi hőstetteiken kérődzni. Minket ironikusan úgy neveznek: „a papa zsidói”. Nekik már újak kellene.

Becsusszanok az irodába, elfoglalom megszokott helyemet a barátom közelében. Diszkréten megbújok az árnyékában, onnan figyelem, mit csinál. Schatzchen az idegösszeroppanás szélén áll. A szemét se hunyta le az utóbbi három éjjel, pedig már ő se kimondottan fiatal, iszik is rendesen: legalább nekem kímélnem kellene egy kicsit. Csak egy pillanat, és máris megvan a szívroham, pedig én aztán egy csöppet se vágyom rá, hogy elveszítsem ezt az embert, akinél már annyi éve meghúzom magam. Nem is tudom, mi lenne velem nélküle.

Az iroda ragyog a tisztaságtól, barátom a tisztaság megszállottja. Folyton kezet mos: biztosan idegi alapon. Még egy kis mosdót is berakatott magának az irodába, a kardot nyelt Luebke elnök portréja alá. Schatzchen tízpercenként felpattan a helyéről, hogy elvégezze rituális kézmosását. E célra egy speciális port használ. Szappant soha. A szappantól valóságos fóbijája lett. Sose tudhatja az ember, mivel van dolga – szokta mondani.

Schatzchen titkára egy kis íróasztal mögött gubbaszt, az iroda mélyén. Hübsch⁶ a neve. Az írnök búval bélelt, szerencsétlen flótás, akinek úgy tapad fejére a ritkás haj, mintha parókája lenne. Vaksi szemével cvikker mögül pislog ki a világra, az ember azt gondolná, még a *Simplissimus*, Poroszország és a császári birodalom idejéből ragadt itt. Hübsch a harmincas éveiben járhat: engem tehát nem ismert. Egy ugyanilyen, másik Hübsch állította ki az utolsó személynyilvántartó papíromat 1944-ben: egy formás küllemű és hibátlanul kitöltött halotti bizonyítványt. *Moishe Cohn*, más néven *Gengis Cohn*. Zsidó. Foglalkozása: zsi-

dó. Született: 1909. Meghalt: 1944. Tehát pontosan harminckét éves⁷ vagyok. Ha az ember 1909-ben született, akkor ez a harminckét év 1966-ban igencsak rekordnak minősül. Micsoda egybeesés: Krisztus korára gondolok. Gyakran gondolok egyébként is Krisztusra: rajongok az ifjúságért.

Guth felügyelő, az erkölcsrendészeti ügyek specialistája tárgyal éppen Schatz biztossal. Nemigen hallom, mit mond neki, de ha jól értem, két fontos személyiségről van szó, akik roppant befolyással bírnak a megyében és a kereszténydemokrata pártban egyaránt, és akik most azt kívánják, hogy a Biztos úr haladéktalanul fogadja őket. Schatzchen füttyül rá, mit kívánnak. Érzem, az idegei pattanásig feszültek, rögtön kiborul. Fáj ilyennek látnom. Már jó ideje fenyeget az idegösszeomlás réme. Ahogy öregszik, úgy olvad el szemmel láthatóan is egyre jobban az a reménye, hogy egy napon majd felszabadul, hogy egyszer majd megszabadulhat tőlem. Kezdi már sejteni, hogy tőlem aztán soha, semmi el nem választhatja. Nem bír már aludni se, én meg kénytelen vagyok az egész éjszakát az ágya szélén gubbasztva tölteni: a sárga csillag a mellemen, és értelmes tekintettel meredek a szemébe. Minél kimerültebb, annál lidércesebb számára a jelenlétem. Én igazán nem tehetek róla, a történelem az oka. A bolygó zsidó legendájának a mintájára egyszer csak épp énbőlőlem lett az immanens, a mindenütt jelen lévő, rejtett, lappangó, asszimilált zsidó, aki szétválaszthatatlanul belevegyült a levegő és a német föld minden egyes kis atomjába. Mondtam már maguknak: honosítva is vagyok. Már csak a szárnyak hiányoznak, meg egy aranyos kis rózsaszín hátsó, és kész angyal lennék. Gondolom, ismerik mindnyájan azt a kifejezést, amit a Buchenwald környéki *bierenstubbékban*⁸ mondanak, amikor társalgás közben hirtelen beáll a csend: „Zsidó szállt át a szobán.”⁹ [...]

De ne vesszünk el a részletekben! Barátom, Schatz biztos úr nem hajlandó fogadni a kint várakozó „befolyásos személyiségeket”. Nem, és kész. Többet hallani sem akar erről a témáról.

– Megmondtam már: senkivel. Az égvilágon senkivel sem akarok találkozni!

Hogyhogyan senkivel? Egy kicsit megbántódom, de majd még meglátjuk, mi lesz.

– Koncentrálnom kell.

Az íróasztalán ott áll egy üveg snapsz. Tölt magának egy pohárral, és felhajtja. Iszonyú sokat iszik ez a Schatzchen. Az ivás nekem szól, tudja jól, engem érzékenyen érint. [...]

Guth tesz egy tétova mozdulatot. Tetszik ez a gesztus, a hatalom képviselőjétől. Mindig felvidulok, amikor a rendőrség bevallja a tehetetlenségét: van még remény. Hirtelen szörnyen megkívántam egy kis RAHAT-LOUKOUM-ot. Rögtön megkérem majd Schatzchent, hozzon már egy dobozzal. A barátom soha nem tagadna meg tőlem egy kis csemegét. Szeret kényeztetni engem, abban reménykedik, így le tud venni a lábamról. Múltkor volt egy különösen mulatságos esetünk. Éppen *hanukka* volt, és Schatz, aki betéve tudja az összes ünnepünket, főzött egypárat az ilyenkor szokásos, *kóser* ételekből. Szépen tálcára tette a tányérokat, középre egy csokor ibolyát is helyezett, aztán térdre ereszkedett, és úgy nyújtotta nekem a tálcát, ahogy azt meg is kívánom tőle *sábbát* este meg az ünnepnapokon.

Ez már – köztünk legyen mondva – afféle baráti protokollá vált minálunk, és Schatzchen aggályosan tiszteletben tartja az elvárásaimat. Még egy kis zsidó naptárat is tart a fiókja mélyén, amit idegesen szokott lapozgatni, nehogy véletlenül megfélemlenjen valamelyik ünnepünkről; a fiókjában ott lapul Sára néni zsidó szakácskönyve is.

A főbérőnlője, Frau Müller történetesen éppen ebben a pillanatban nyitott be a szobába, és megpillantotta Schatz rendőrbiztost, amint éppen a földön térdepel, és esdeklő arccal egy tálcán *tcholnt* és *gefülte füscht*¹⁰ nyújt egy zsidónak, aki ráadásul nincs is ott; Frau Müllert annyira megrémítette a látvány, hogy elfogta a rosszullét. Azóta gondosan elkerüli Schatz, és mindenkinek azt terjeszti, hogy a Biztos úr megbolondult. Nem csodálkozom rajta, hogy senki sem érti a mi kapcsolatunkat Schatzchennel, mert ez a kapcsolat igen sajátos. Ha már úgyis össze vagyunk zárva, legalább alakítsuk ki a magunk bensőséges kis világát, ami csakis a miénk, ahová másnak, a beavatatlannak roppant nehéz lenne behatolnia: Schatz – a maga módján – érzelmi szálakkal kötődik hozzám, no persze nem is sejti, hogy átlátok a szitán. Tudom jól, hogy rendszeresen jár pszichiáterhez, aki próbálja megszabadítani tőlem. Hogy megbüntessem érte, kitaláltam egy mókás kis trükköt. Megcsinálom neki a hangszalag számot. Ahelyett, hogy egyszerűen állnék előtte, mint a cövek, némán, mézfehér arccal és sárga csillaggal a mellemen, inkább zajban utazom. Különböző hangokat hallatok vele. Főként anyahangokat, arra ugyanis a legérzékenyebb. Voltunk vagy negyvenen a gödörben, amit éppen ástunk, és természetesen anyák is voltak közöttünk, a gyerekeikkel. Megkapó realizmusomnak

köszönhetően – a művészetben ugyanis én egyértelműen a realizmus pártján állok – Schatz újra meghallgathatja, hogyan kiáltoztak a zsidó anyák a sortűz géppuskaropogása előtt, amikor felfogták végre, hogy még a gyerekeiket sem fogják megkímélni. Legalább ezer decibellel ordít egy zsidó anya az ilyen pillanatokban. Látniuk kellene a barátomat, amint hirtelen felül az ágyban, az arca holtápadt, a szeme majd kigúvad. Rettteg a hangoktól. Rémisztő képet vág ilyenkor Schatzchen.

Ilyen képet én még az ellenségemnek se kívánnék [...]

– Nincs semmi új hír? – kérdezi Schatz.

– Semmi – válaszolja Guth...

– Erősítést kellene kérnünk Lantzából.

A barátom a homlokát törölgeti. Nagyon súlyos ügy a számára ez a gyilkosságsorozat. A karrierje forog kockán [...]

Schatz ekkor valami olyat mond, ami egészen elképeszt, pláne, ha jól belegondolok, hogy éppen egy barát szájából hallom.

– Soha életemben nem láttam még olyan tömeggyilkosságot – jelenti ki ünnepélyesen –, amiben bármiféle indítéknak vagy okféleségnek még csak a halvány nyomát sem találni...

Ezen a ponton aztán nem bírom tovább. Egy ekkora *chutzpát*¹¹ azért már nem nyel le simán az ember. Amikor a fülem hallatára kijelenti, hogy *életben* nem látott még oktalan és értelmetlen tömeggyilkosságot Németországban, úgy érzem, személy szerint énám céloz. Akkor hát megmutatok. Odaállok szorosan a Biztos úr elé, karomat a hátam mögé rejtem. Büszkén megállapíthatom, hogy mindez máris megteszi a kívánt hatást. El kell ismerni, hogy ügyesen tudom találni a dolgokat. Nagyon hosszú, fekete kabátot viselek a csíkos rabruhám fölött, és a kabáton, a szív oldalán, ott virít az előírással sárga csillag. Nagyon sápadt vagyok, jól tudom – mert lehet az ember amúgy nagyon bátor, de amikor az SS-ek ráfognak a gépfegyvert, és meghallja a *Feuer!* parancsot, az azért gyakorol rá egy kis hatást, akárhogy is – és csupa gipsz vagyok tetőtől talpig, a kabátom is, az orrom is, a hajam is, mindegyik. Hogy jelképesen megbüntessenek bennünket, a sírgödürünket egy olyan lakóház romjai között ásatják meg velünk, amit előzőleg földig rombolt a Szövetségesek légitámadása, és mi még utána is ott maradtunk egy darabig, kupacba hányva a romhalma-zokon. Schatzchen ott, akkor szedett engem össze, anélkül persze, hogy tudatában lett volna: arról fo-

galmam sincs, hogy a többiekkel mi lett, hogy kik azok a németek, akik bekvártélyozták őket. A hajam egész keményen fölfelé mered, akárcsak Harpo Marxé: a rettenettől állt égnek, és aztán úgy is maradt, mintha valami rém ügyes fodrász kifelé volna fel, örökre tartósan. Nem azért állt égnek a hajam, mintha annyira féltém volna: inkább csak a zaj miatt. Sohasem bírtam a zajt, ezek az anyák viszont ott, a gyerekükkel a karjukban, iszonyú ribilliót csaptak. Nem akarok antiszemitának tűnni, de úgy visítani senki se bír, mint egy zsidó anya, amikor éppen ölik a gyerekeit. Földugó se volt nálam, így aztán semmit se tehettem ellene.

II

A halott magával ragadja az élt

Schatz barátom megmerevedik, amint észrevesz. Van érzékem az időzítéshez: egészen pontosan ki tudom választani az alkalmas pillanatot, amikor a *chachma*,¹² azaz a poén vagy a látványos komikus hatás jól sült el. Egy pillanatnyi sietség vagy késedelem, és nincs is min nevetni. Biztosíthatom tehát magukat, hogy most sem szúrtam el a belépőmet. A barátom épp csak hogy kiejtette a száján, hogy „Soha életemben nem láttam még”... stb., és én azon nyomban előlejték a kulisszák mögül, bujkáló mosollyal az ajkam körül elé penderülök, és nekiállok leporolni, majd kifényesíteni a sárga csillagomat, a puszta kezemmel. A *Schwarze Schicksá*ben is mindig így csináltam meg a belépőmet, egy kis zsidó dalocska hegedűszólójára szoktam betáncolni a színpadra. A hatás nem is egyszer frenetikus volt. A rendőrbiztos hirtelen megdermed, az arcára kiül a retentet, nem bírja levenni rólam a tekintetét. Sőt mi több: *beszélni kezd hozzám!* Kissé rekedtes hangon, személy szerint énhozzám intézi a szavait. Most fordul ez elő velem először, nyilvánosság előtt. E percig kapcsolatunk szigorúan magánjellegű volt, mondhatni bizalmas, és a beavatatlannak halvány fogalma se lehetett róla, micsoda kincset rejt magában ez a Schatz.

– A két dolog nem ugyanaz – mondja. Össze se lehet hasonlítani. Akkor háború volt. Volt hozzá ideológiai alap is... Aztán meg parancsra tett...

Megnyugtatóan intek neki, hogy jelezzem, értem én a dolgot. Közben tovább cirógatom a csillagomat az ujjam hegyével, majd közelebb lépek Schatzchenhez, és felcsippentek egy porszemet a válláról. Schatzchen elborzadva hőköl vissza, ez iga-

zán nem szép tőle! Guth felügyelő és az írnök döb-benten figyel, minthogy ők, természetesen nem lát-nak engem. Biztosan a generációs különbségek mi-att van ez így – gondolom. [...]

– Ez aztán már tűrhetetlen! – üvölti Schatz.

Guth elképedve bámulja. Hübsch felállt az író-asztaltól, és most aggódva hajol szeretett főnöke fe-lé. Biztosan mindketten azt hiszik: a túlterhelés le-het az oka. Apropos, maga tudta, hogy Eichmann mindig a zsebében hordta az egyik kislány fényké-pét? Az ilyesmit olyan nehéz felfogni.

– Micsoda? Mondott valamit?

– Semmit – nyögi Schatz. – Már megint előjött... Biztosan tudom, hogy csaknem kiszaladt a száján: „Már megint előjött a zsidóm”, de még időben vissza-kozott.

– Már megint előjött a rosszullétem.

Megragadja az üveget, és meghúzza. Nem szere-tem, hogy ennyit iszik. Ez a piszok még képes en-gem megfojtani.

– Valahányszor túlterhelem magam, újra kitör raj-tam. De fényes nappal csak nagyon ritkán fordul elő... Na jó. Mondja meg annak a két „befolyásos” személynak, aki beszélni akar velem, hogy a fejem búbjáig tele vagyok... hullákkal...

– Nem volna kedve ledőlni egy pár percre? – kér-dezi Guth.

Fiatal még ez a Guth. Huszonnyolc éves. Magas, szőke, jó kötésű férfi, fizikai adottságait tekintve az a típus, amelyik olyan jól mutat az olimpiákon. Hal-lani már nyilván ő is hallott egyet s mást, mint min-denki, de azért semmi nem ér fel egy jó kis szemé-lyes élménnyel. Guth már az új nemzedékbe tarto-zó német. Neki nincs mit mondanom. Az ő számuk-ra én nem létezem. Ki is jelentik majd, ha felmerül a téma: Németországban már nincsenek zsidók. Ko-molyan hisznek ebben. Különben csak egész halo-ványan antiszemiták, csupán az apáik iránti tiszte-letből.

– Egyáltalán nem akarok ledőlni! – mondja Schatz fojtott hangon. – Azt már nem! Az a legrosszabb, ha lefekszem. Akkor ez a gazember rátelepszik a mellkasomra...

Gyorsan visszatáncol.

– Úgy értem... Súly nehezedik a mellkasomra...

– Biztosan az emésztésével van baj – mondja Guth. – Valamit nem jól emésztett meg, és az a valami ott maradt a gyomrában...

Kuncogok. Ennél jobban már nem is lehetett vol-na megfogalmazni. [...]

Gyorsan letűnök a színről, és megfigyelőállásba helyezkedem, persze igen diszkrétén. Rögtön látom, hogy jól tettem. Schatz éppen bizalmas vallomásra készül.

– Guth, *córeesz van* – mondja.

Elégedettség tölt el. Öröm hallanom, amikor Schatz barátom jiddisül beszél. Nekem szóló tisztelt nyilváníthatás ez, én pedig az ilyesmire különösen érzékeny vagyok.

– Tessék?

Schatz elvörösödik. Nem egészen értem, miért szégyenkezik. Mi abban a rossz, ha valaki idegen nyelveket tanul, akár az éjszaka kellős közepén?!

– Tele vagyok gonddal, problémával. Ide hallgasson, Guth, maga a barátom. Bevallok magának valamit. Persze maga még túl fiatal, maga ezt nem ismerte... Egy zsidóról van szó.

– Egy zsidóról?

– Igen. Egy különösen rossz szándékú zsidóról, arról a fajtáról, aki soha nem bocsát meg... arról a... *kiürtött* fajtáról. Ezek aztán egészen szörösszívűek. Sőt nincs is szívük.

Vállat vonok. Én nem tehetek semmiről. Nem szándékosan csináltam. Ráadásul az, hogy kiürtött zsidó, egy kicsit hebehurgya kijelentésnek tetszik. Vannak olyan halottak, akik sohasem halnak meg. Még odáig is elmerészkednék, hogy minél inkább öldökszik őket, annál inkább visszajönnek. Vegyük például Németországot. Manapság ezt az országot teljes egészében a zsidók lakják. Természetesen látszani nem látszanak, mert fizikailag nincsenek jelen, de... hogy is mondjam? Érezni a szagukat. Nagyon furcsa, de valahogy így működik: az ember sétálgat valamelyik német városban – persze ugyanez áll Varsóra, Lodzra vagy más helyekre is –, és megérzi a zsidóságot. Igen, az utcák tele vannak olyan zsidókkal, akik nincsenek ott. Magával ragadó érzés ez. Különb van a jiddisben egy kifejezés, amely eredendően a római jogból származik, és az az értelme, hogy az élő a halott birtokába lép, szó szerint meg így hangzik: *a halott magával ragadja az élő*. Valójában éppen erről van szó. Nem akarok egyik népnek se fájdalmat okozni, de az a helyzet, hogy Németország teljesen elzsidósodott.

Guthnak nyilvánvalóan mindez semmit se jelent. Ő már annak az árja generációnak a tagja, amelynek vénájában egy csöppnyi zsidó vér se csörgedez. Ezek a németek az izraeli *szabrékra* emlékeztetnek. Ők is magasak, szókék, keménykötésűek, olimpikealkatúak. Sohasem éltek gettóban. Bevallom, fegy-

vertelennek érzem magam a fiatal németekkel szemben: nincsen bennem fikarcnyi ellenséges érzület sem irántuk. Hát nem borzasztó?!

– Hogy érti ezt, Főnök? Milyen zsidó?

– Á, maga ezt úgysem értheti – mondja Schatz reményt veszítve. Egy zsidót hurcolok magammal, róla beszélek. Persze csak hallucináció az egész, tudom én jól, mégis roppant kellemetlen, főleg, amikor amúgy is túlterhelt vagyok, mint például most is.

– Orvosnál járt már vele?

– Hogy a csudába ne jártam volna, huszonkét éve tart már. Láttam egy rakásnyi, egy egész rakásnyi...

Hirtelen megdermed. Intettem neki, észrevettem.

– Egy egész rakásnyi *orvos* láttam már, úgy értem. De nem csináltak az égvilágon semmit. A kisujjukat sem hajlandók megmozdítani. Amikor elárulom, hogy egy parazita zsidó szállt meg engem, aki, hogy úgy mondjam, soha nem hagy nyugton, különösen éjjel nem, sőt néha még fényes nappal is macerál, minden orvos zavart képet vág. Véleményem szerint egyszerűen nem mernek hozzá nyúlni. Érti ugye, elvégre német orvosok, s ha sikeresen megszabadítanának a zsidómtól, félnének, hogy antiszemitizmussal, sőt talán rögtön genocídiummal vádolnák őket. Már az is eszembe jutott, hogy Izraelben kezeltetem magam – elvégre kulturális egyezményünk van Izraellel –, de ezt mégsem teszem meg, elvégre tapintat is van a világon, az ember ugyebár mégsem kérhet arra egy izraeli pszichoanalitikust, legyen már olyan kedves, likvidáljon egy zsidót, csak hogy a német páciens megkönnyebbülhessen. Így aztán csak szenvedek, csak szenvedek...

Guth érdeklődéssel hallgatja..

– És mindig ugyanaz a zsidó?

– Ugyanaz.

– Ism... Már azelőtt is ism..., akarom mondani: ismerte azt a zsidót személyesen?

– Nem...Vagyis igen...Végül is, a kettő között. Személyesen nem ismertem, de megjegyeztem magamnak, mert... izé, szóval amikor elkiáltottam magam, hogy *Feuer!*... én adtam ugyanis parancsot a sortűzre, érti ugye, én adtam ki a parancsot, ugye hát az egyenruha becsülete forgott kockán... vagyis az volt a tét... Rövidre fogva, amikor lövettem, az a zsidó nem úgy viselkedett, mint a többi. Voltak vagy negyvenen – férfiak, nők, gyerekek – a gödörben, amit előzőleg kiásattunk velük, és vártak. Eszükbe se jutott, hogy védekezzenek. Az asszonyok üvöltöttek, na persze, és igyekeztek a testükkel oltalmazni kislányeiket, különben azonban senki nem próbált

meg ügyeskedni. Egyszer elérkezik az a pillanat, amikor még a zsidók is kifogynak a trükkjeikből. Minden zsidó, kivéve egyetlenegyét. Az a zsidó nem hagyta magát, mint a többiek. Védekezett.

– Hogyan védekezett?

– Hogyan? Hát tett egy obszcén mozdulatot.

– Obszcén mozdulatot???

Pontosan így történt. Azóta se értem, mi ütött belém, amikor egy olyan pillanatban, mint amilyen az volt, a csupasz ülepemet mutattam a *Herrenvolk*¹³ képviselőinek. Talán megéreztem, hogy egy napon még a zsidók szemére fogják vetni, hogy minden ellenállás nélkül hagyták lemészárolni magukat: így aztán inkább használtam azt az egyetlen fegyvert – persze csakis szimbolikus értelemben –, ami még megmaradt nekünk, és amit az idők folyamán sikerült még többé-kevésbé érintetlenül megőriznünk, de amit egy pillanattal később már én is el fogok veszíteni. Semmi mást nem tehettem. Szóba se jött, hogy kiugorjak a gödörből, és rávessem magam az SS-ekre, hogy legalább elegánsan, útközben roghassak össze: a gödör ehhez túlságosan mély volt. De ahhoz azért mindenképp ragaszkodtam, hogy valahogyan ki tudjam fejezni magam. Mielőtt még golyót kapok a szívembe, meg kell nyilvánulnom, el kell juttatnom egy üzenetet Németországba, a nácioknak, az emberiségnek, az utókornak. Először egy olyan ősi, trágár gesztushoz folyamodtam, amit mindenhol ismernek az egész világon. Tulajdonképpen furcsa, hogy ez a gesztus mennyire univerzális. A karjával csinálja az ember: a bal tenyerünkkel rácsapunk a jobb karunk felső részére, és ettől az alkarunk magától felfelé lendül... Roppant kifejező mozdulat.

– Az a zsidó fogta magát, előrelépett, a többiek elé, és a karjával ezt a trágárságot mutatta, így, miközben az embereim már éppen célba vették őket. Egy csipetnyi méltóság sem volt benne. Annyira felháborított, hogy valaki képes ilyen szörnyű tiszteletlenséggel fogadni a halált, hogy elvesztegettem vagy egy-két másodpercet, mielőtt *Feuer!*-t kiáltottam volna, és erre az a csirkefogó villámgyorsan kihasználta az időt, hogy... ebből is látszik, hogy eleve gyakorlata lehetett már a szemtelenkedésben... hogy, ez aztán tényleg hihetetlen, tekintve, hogy egy pillanat, és máris meghal, de ő...

– De ő mit...?

– Szóval, hirtelen megfordult, letolta a gatyáját, és megmutatta a puszta fenekét, és még arra is jutott ideje, hogy mielőtt még elesett, odakiáltsa nekünk:

*Kiuch mir in tokbes!*¹⁴ Ez az ember egy valódi *chutzpa*,¹⁵ elvetemült seggfej...

Egy pillanatra csönd lett.

– Nem is tudtam, hogy beszél jiddisül is – mondta Guth.

A rendőrbiztos szemmel láthatóan megrettent.

– Jiddisül beszéltem volna?

– Kifejezetten az volt a benyomásom.

– *Gott in Himmler!*¹⁶ – csúszik ki Schatz száján.

Meg vagyok bántódva. És ha jiddisül beszél, akkor mi van? Ennyi idő után, amennyit mi már együtt töltöttünk Schatzchennel, nem az a normális, hogy egy s mást eltanult tőlem?

– Ómiatta történt – sottogja Schatz. – Már megint miatta. Magának teljesen igaza van. Én is észrevettem már egypárszor. Előfordul, hogy hirtelen jiddisre kell váltanom, néha még az éjszaka kellős közepén is rákényszerít a jiddisre...

Ez igaz, tényleg szoktam neki nyelvórákat adni. Talán már az is baj? Az az igazság, hogy éjszakánként unatkozom. Schatzchen ráadásul horkol. Igazán elviselhetetlenül. Érezni lehet, hogy rám nem is gondol, sőt talán képes akár jókat is álmodni. Akkor már inkább felébresztem, és egy egész jiddisleckét megtanultatok velem. Így legalább nem pocsékoljuk az időt, sőt épp ellenkezőleg, nem úgy, ahogy Schatzchen hiszi. Nagyon szép irodalmunk van ám nekünk. Itt van például Sólem Áléhem: Sólem Áléhemet hamarosan eredetiben is olvashatja. Ki lát ebben a hibát?

Guth alaposan szemügyre veszi a főnökét, nyilván meg van róla győződve, hogy a rendőrbiztos megtévelyült. Schatzchen felpattant ültéből, a szemével most engem keres. Teljesen láthatatlanná válok. Érzem, hogy ha nagyon erősködöm, még megbolondul. Az pedig borzasztó lenne. Nem akarom én őt elveszíteni.

– Be kellene vennie valami nyugtatót – mondja Guth.

– Azt nem akarja...

Ebben viszont hazudik. Tőlem aztán annyi nyugtatót szed be, amennyit csak akar. Füttyölök rá. Az idegcsillapítók egyáltalán nem hatnak rám. Nem engedem, hogy hassanak. A pálinkának és a különféle nyugtatóknak éppen olyan jól ellen bírok állni, mint a neonácik vagy a *Soldaten Zeitung* mesterkedéseinek. A németek elfojtottak engem a tudatalattijukban, de én csak azért is ellenállok. Engem nem lehet gyökerestől kitépni. A német kormány erőfeszítését is hiábavalónak tartom, hogy atombombája legyen. Nevetséges az igyekezete, hogy új morá-

lis alapra helyezze fegyverkezését. Tőlem aztán nem fognak megszabadulni. Ami történt, megtörtént. Nemzedékeken keresztül „belső ellenségnek” neveztek bennünket. Most aztán valóban interiorizáltak bennünket: a bensőjünkben vagyunk. A hidrogénbombára az égviágon semmi szükség. Mit akarnak velem? Kilehelni a lelküket? Elismerem, ez igazán jó módja lenne annak, hogy minket kiirtsanak.

– Én magam is meglepődöm, hogy használhatom ezt a förtelmes, zagyaló nyelvét... De végül még egy jiddis szótárt is vásároltam, hogy jobban megértessem magam... *Arakbmones*... vagyis szájalmas. Legalább ezerszer hallottam már ezeket a szavakat. *Chutzpa*, seggfej... *Gvalt*,¹⁷ segítség!... *Mazltov*,¹⁸ azaz gratulálok. És képzelje, a múltkor az éjszaka kellős közepén arra ébredtem, hogy énekelek.

Guth elmosolyodik.

– Dalra fakadni legalább vidámabb dolog.

– Azt csak hiszi! Még nem ismeri azt a csirkefogót! El tudja képzelni, mit énekeltettem velem? Az *Él mólé rábbmimot*.¹⁹ Ez a halotti énekük... Kényszerített, hogy keljek fel éjnek évadján – a Varsói Gettófelkelés évfordulója volt éppen –, és az emlékükre el kellett énekelnem a gyászéneket... Odatelepített az ágyamra, verte a taktust, és elégedetten hallgatta, hogy énekelek. Utána hallani akarta még a *Yiddisbe mammát*²⁰ is... Éppen tőlem, fel tudja ezt fogni? Hát nem égbe kiáltó tapintatlanság? Merthogy anyák és gyerekek is voltak Hitlernek azok között a szerencsétlen áldozatai között... Ennek az egyénnek nincs szíve. És vegye hozzá még azt is, hogy két éjszakával ezelőtt meg... Ez igazán maradjon közöttünk! szóval... Odajött, és a lábamnál fogva lerántott a földre, és kényszerített, hogy – ráadásul mindez otthon történt, a tulajdon házamban –, térden állva recitáljam el a *Káddist*, a halottakért mondott imát... Hát én tehetek róla talán, hogy a minap azt olvastam az újságban, már megint megszenstétele-

nítettek zsidó sírokat? Hogy ilyenkor mi a teendő, abban nem ismer tréfát.

Guth felügyelő ezúttal kissé elámult.

– Hogyhogy térden állva? Arra kényszerítette, hogy térdepeljen le a... hogy is mondják, a *Káddis* elmondásához? Furcsa. A zsidók nem szoktak térden állva imádkozni.

Schatz habozott egy pillanattig.

– *Mi térdepeltettük le őket annak idején* – suttogetta bizalmas hangon.

– Az már más! – mondta Guth, némileg zavarban.

PÉCSI KATALIN FORDÍTÁSA

Jegyzetek

1 Szójáték: a név kiejtése: Dzsingis Kón

2 Jiddis: Fekete (nem zsidó) nő

3 Jiddis: Huncut Motke

4 Német: Fő Zsidófaló

5 „s halkán a Rajna zúg. / Megcsillan a hegyek orma, / a nap hint rá bucsút. / A legszebb szűz ül a szirtfok / csúcán, s a mélybe lát.. / Nyakán arany ékszere villog, / kibontja arany haját.” – H. Heine: *Loreley*. Fordította Rába György.

6 Német: beszélő név, magyarul: csinos.

7 A szerző itt téved: Cohnnak harmincöt évesnek kellene lennie. – ford.

8 Német: söröző.

9 Eredetileg francia mondás: „Angyal szállt át a szobán.”

10 Jiddis: sólet, töltött hal.

11 Héber, jiddis: pimaszság, pofátlanság.

12 Jiddis: bölcsesség, szellemesség, ravasz „ügyeskedés”.

13 Német: felsőbbrendű nép.

14 Jiddis: nyaljátok ki...!

15 Jiddis: pimasz fráter.

16 Német: „Te jó isten”; szó szerint: „Isten az égben”, de az „ég” = „Himmel” helyett „Himmlert” mond. Lefordíthatatlan szójáték.

17 Német, jiddis: szó szerint: erőszak; felkiáltásban: a félelmet, a döbbenetet nyomatékosítja.

18 Jiddis: szó szerint: jó szerencsét!

19 Héber: „Könyörületes Isten”; a holtak lelki nyugalmaért mondott ima.

20 Jiddis: jiddis anya; népszerű dal.